

Oborové didaktiky

výzkum v oborových didaktikách

Tomáš Janík et al.

Institut výzkumu školního vzdělávání PdF MU
pro seminář PRVOUK na PedF UK dne 27. března 2013

Vztahy mezi:

- obory
- oborovými didaktikami
- pedagogikou a psychologii

mateřské

macešské

O vztazích...

Eduard Čech (významný matematik a první ředitel Matematického ústavu ČSAV založeného v roce 1952) „považoval didaktiku a metodiku matematiky za důležitou součástí matematiky samé, a nikoliv jen za bezbarevný a nevýrazný přílepek administrativně školských nařízení a paragrafů“ (Koutský, 1964).

(z rukopisu dr. M. Tiché pro Orbis scholae)

didaktici všech českých zemí, spojte se!

Pavel Janoušek

KONTRAÚVAHY O DNEŠNÍ PEDAGOGICKÉ REVOLUCI (ČÁST PRVNÍ)

Nemusíte být žák ani učitel, ba nemusíte být ani rodič a reformě školství se tak jako tak nevyhnete: stačí otevřít libovolné noviny a dříve nebo později vás začne někdo přesvědčovat, že naše dříve tak prohnilé školství se díky probíhajícím reformám zanedlouho změní v ráj. Chybí k tomu málo: stačí poslechnout moudrých rad tvořivých didaktiků, kteří vědí, jak na to, a všichni brzy vstoupíme v zemi zaslíbenou, kde už nebude žádné nudné biflování, ale pouhá radost z tvořivého vědění, a na loukách zelených se tam budou setkávat tvořiví a pracovití žáci s tvořivými a inspirativními pedagogy, a to za podpory nápaditých ředitelů a jasnozřivého dozoru školních inspektorů. Skromně se tomu říká *reforma*, nicméně je zřejmé, že by si to zasloužilo daleko přiléhavější jméno. Mělo by se tomu po právu říkat *revoluce*, neboť skutečně jde o „rychlý, výrazný, skokový přechod, kvalitativní změnu systému“, od níž si její propagátoři a nositelé slibují zásadní změnu k dobrému a ještě lepšímu.

Přiznám se, že tvář v tvář této *revoluci* se stávám kontrarevolucionářem a zarytým obhájcem stávajících tradic – a to nikoli

chicky obsáhnout. Součástí každého školního systému tak musí být neustálé hledání poměru mezi oběma složkami, určování

člověk potřebuje vědět, a tím, co je schopen vědět, respektive mezi *vědomostmi* a s nimi spjatými *dovednostmi*. Obezličku našli v přejmenování *dovedností* na *kompetence*. Nová škola podle jejich představ už vůbec nemusí žáky zatěžovat informacemi, neboť místo toho bude pěstovat jejich schopnost si všechna potřebná data kdykoli najít a také s nimi začít okamžitě operativně zacházet. Proti dosavadnímu „mylnému“ předpokladu, že znalosti podmiňují dovednosti, byla tak postavena teze, že znalosti a dovednosti (kompetence) spolu buď vůbec nesouvisejí, a pokud ano, tak jsou dovednosti (kompetence) znalostem nadřazeny. Odtud pak revoluční myšlenka, že žákovy kompetence lze pěstovat zvlášť a samostatně,

jiné schopnosti, cvičit a rozvíjet. V oblasti, o níž se domnívám, že jí trochu rozumím, tedy ve výuce literatury a příbuzných oborů, se to projevilo opovržením vůči historii, tedy – řečeno jazykem revolucionářů – vůči zbytečnému biflování zbytečných dat. Prosadila se falešná představa, že recepci literárních textů lze zcela izolovat od kontextu, v němž vznikly a působily. Cílem literárního vzdělávání má být především pěstování schopnosti porozumět přečtenému, přičemž panuje názor, že tvořivému a kritickému rozumu je dostupný každý text, aniž by k tomu bylo třeba do procesu myšlení vtažovat mnoho historických souvislostí.

Komunikace – zlaté tele didaktiků

mám zanedlouho změní v ráj. Chybí k tomu málo: stačí poslechnout moudrých rad tvořivých didaktiků, kteří vědí, jak na to, a všichni brzy vstoupíme v zemi zaslíbenou, kde už nebude žádné nudné biflování, ale pouhá radost z tvořivého vědění,

a chytřeji léčit. (Nikoli náhodou má nadšení a šarlatánství didaktiků leckdy blízko k nadšení a šarlatánství léčitelů.) Podstat-

Aktuální problémy (a trendy) ve vzdělávání jako výzva pro oborové didaktiky (OD)

Řada problémů a trendů ve vzdělávání, při jejichž řešení jsou OD nezastupitelné aneb co vše se (ne)obejde bez OD expertizy...

- Kurikulární reformy – změny v cílové a obsahové dimenzi všeobecného a oborového vzdělá(vá)ní
- „Hrozící“ testování žáků ve vybraných vyučovacích předmětech – vývoj modelů pro testování (např. kompetencí)
- Longitudinální panelové studie monitorující úroveň obecných a oborových kompetencí v průběhu životního cyklu
- Zjištění z mezinárodně srovnávacích výzkumů vzdělávacích výsledků a vyučování učení nutno „číst“ také z pohledu OD
- Profesionalizace učitelství, vzdělávání a profesní rozvoj učitelů – do značené míry oborově vázané
- Řada edukačních procesů probíhajících mimo školu je OD povahy

Poznámky k vývoji oborových didaktik

- Pro rozvoj oborových didaktik bylo vždy klíčové, že se realizoval převážně v kontextu učitelského vzdělávání
- Zatímco v přípravě učitelů pro první stupeň byla výrazna orientace na praktickou zkušenost, v přípravě učitelů gymnázií byla silně zastoupena oborovost
- Později se obě tendence sobě začaly přibližovat, nicméně základní tah je patrný

(Terhart, 2012)

Poznámky k vývoji oborových didaktik

- Napojení didaktik matematiky a přírodních věd na zahraniční diskurs – podněty pro rozvoj
- Didaktiky matematiky a přírodních věd – menší počty studentů na pracovištích – kapacita i pro výzkum
- Didaktiky humanitních a společenskovědních oborů – zvládnání velkého počtu studentů – omezené kapacity pro výzkum

(Terhart, 2012)

Poznámky k vývoji oborových didaktik

- Po šoku z PISY/TIMSS – empiricky bádající oborové didaktiky – potřeba diferencovaného vědění k problémům žáků a návrhy řešení
- Cílená podpora oborově didaktického výzkumu (a vývoje) z oblasti vědní / školské politiky
- Výzkum v rámci didaktik je tím, co je činí viditelnějšími v rámci univerzit
- Vývoj (vč. rozvoje kvality školy a výuky) je tím, co je činí viditelnějšími v praxi (ve školách)

Závěr: oborová didaktika existuje

Různé varianty existence oborové didaktiky

- Oborová didaktika situovaná u mateřského oboru – oborová didaktika situovaná u pedagogiky
- Oborová didaktika orientovaná na praxi, na výzkum, na teorii
- Oborová didaktika jako profesní věda pro učitele – oborová didaktika přesahující učitelství (Vermittlungswissenschaft)

Soudobé didaktické koncepce

- didaktika založená na teorii vzdělávání, resp. kriticky konstruktivní didaktika (Klafki)
- informačně teoretická – kybernetická didaktika (Cube)
- didaktika orientovaná na učební cíle (Möller)
- didaktika založená na teorii učení a vyučování (Schulz)
- didaktika založená na teorii kurikula (Robinsohn)
- kriticky komunikativní didaktika (Popp)
- konstruktivistická didaktika (Reich) a další.

Obohacením evropského didaktického myšlení jsou směry rozvíjené ve Francii: psychologická didaktika (Aebli) či nověji transpoziční didaktika (Chevallard; Cailot).

Specializační trendy v didaktice

Oborová didaktika jako

- studium ontogeneze oborového myšlení
- studium edukačního procesu a jako teorie vyučování
- epistemologická analýza oboru
- studium vztahů oborového vzdělávání k jeho společenskému okolí

(Slavík & Janík, 2006; Janík, 2009; Janík & Stuchlíková, 2012)

Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht : Didaktik und Methodik im Bereich Deutsch als Fremdsprache

<http://www.worldcat.org/title/zeitschrift-fur-interkulturellen-fremdsprachenunterricht-didaktik-und-methodik-im-bereich-deutsch-als-fremdsprache/oclc/65944355>

Zeitschrift für Romanische Sprachen und ihre Didaktik

<http://www.ibidemverlag.de/Reihen-Schriftenreihen-Institutsreihen/Zeitschrift-fuer-Romanische-Sprachen-und-ihre-Didaktik/>

Mathematica didactica: Zeitschrift für Didaktik der Mathematik

<http://www.mathematica-didactica.de>

Zeitschrift für Didaktik der Naturwissenschaften

<http://www.ipn.uni-kiel.de/zfdn/>

Zeitschrift für Geschichtsdidaktik

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/zeitschrift-fuer-geschichtsdidaktik/zfgd-en>

Zeitschrift für Didaktik der Gesellschaftswissenschaften

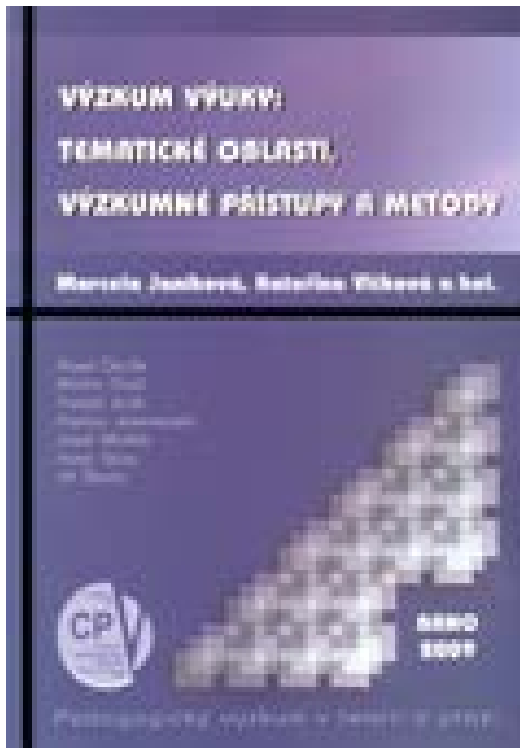
<http://www.wochenschau-verlag.de/zdg/>

Zeitschrift für Didaktik der Philosophie und Ethik

<http://www.siebertverlag.de/ZDPE/index.html>

Výzkum v oborových didaktikách

- Co je to pedagogický / didaktický výzkum?
- Pedagogický výzkum nebo výzkum vzdělávání?
- Didaktický výzkum nebo výzkum vyučování-učení?
- Systémový pohled na vzdělávání (výuku)
- Diferenciace předmětu výzkumného zájmu

Kapitola 1 v knize:

Janíková, M., Vlčková, K. et al. (2009).

Výzkum výuky: tematické oblasti,
výzkumné přístupy a metody. Brno:
Páido.

Co je to pedagogický výzkum

- Pedagogický výzkum je činnost, jejímž účelem je popis, analýza a event. prognóza procesů probíhajících uvnitř celého vzdělávacího systému, v závislosti na determinujících podmínkách politických, demografických, ekonomických a ideologických (Schaub & Zenke 2000, s. 97).
- Výzkum vzdělávání – Bildungsforschung – není explicitně přiřazen žádnému oboru, vyznačuje se svým vlastním metodickým přístupem.
- Zabývá se problémy spojenými s předpoklady, procesy a výsledky vzdělávání – uvnitř i vně (vzdělávacích) institucí – a to v průběhu celé životní dráhy jedince.
- Příspěvky k výzkumu vzdělávání tedy nelze očekávat pouze od pedagogiky, ale také od oborových didaktik, od psychologie, od sociologie a do jisté míry také od ekonomie (Mandl & Koppová 2005, s. 1).

Systemový pohled na vzdělávání

Makroúroveň: úroveň vzdělávací polit.

Vzdělávací systém jako celek.

Jak funguje vzdělávací systém?

Utváří se obecná teorie vzdělávání.

Mezoúrověň: úroveň školy

Vztahuje se na instituci školy.

Jak funguje škola?

Utváří se zde teorie školy.

Mikroúroveň: úroveň výuky

Vztahuje se na výuku.

Jak funguje učení a vyučování?

Utváří se zde teorie výuky (didaktika).

Systémový pohled na vzdělávání

Diferenciace předmětu zájmu pedagogického výzkumu (Kron 2000, s. 198)

rovina makrosociální	výzkum vzdělávání výzkum školy výzkum kurikula výzkum médií
rovina mikrosociální	výzkum školy výzkum výuky výzkum vyučování a učení výzkum kurikula výzkum médií
rovina individuální	výzkum vyučování a učení výzkum učení výzkum kurikula výzkum médií

Systemový pohled na vzdělávání aneb co je co?

- **Výzkum vzdělávání** (educational research, Bildungsforschung) – zkoumání celé oblasti vzdělávání v makrosociální rovině.
- **Výzkum školy** (research on school, Schulforschung) – v mikrosociální rovině jde o objasňování školní a vyučovací reality přímo v terénu. V makrosociální rovině se věnuje pozornost vztahu ke všem organizacím, ve kterých probíhá vyučování a učení.
- **Výzkum výuky** (research on instruction, Unterrichtsforschung) – zkoumání ústředních faktorů výuky ve všech oblastech organizovaného vyučování a učení (v mikrosociální rovině). Zaměřuje-li se tento výzkum především na výuku v rámci jednotlivých vyučovacích předmětů v její komplexnosti jde o oborově (předmětově) didaktický výzkum.

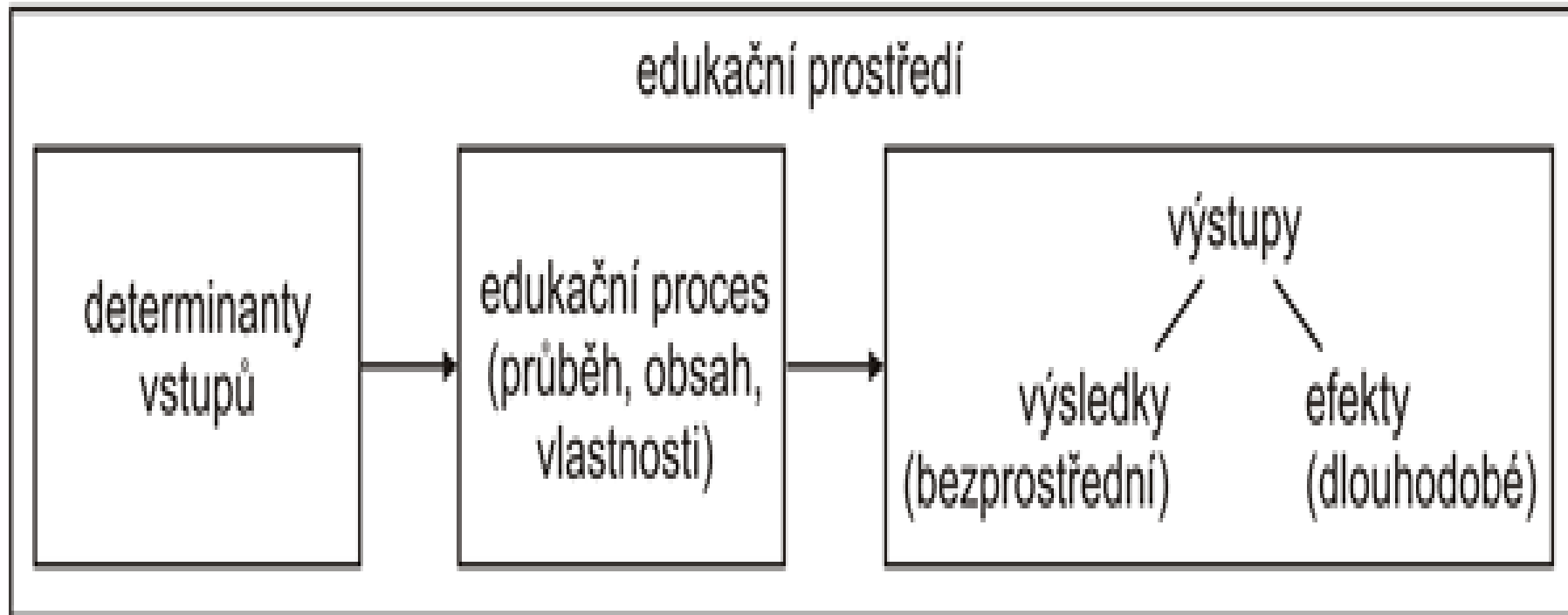
(Kron, 2000)

Systemový pohled na vzdělávání aneb co je co?

- **Výzkum vyučování a učení** (research on teaching and learning, Lehr-Lern-Forschung) – zkoumání situací vyučování a učení ve všech organizacích i oblastech života.
- **Výzkum učení** (research on learning, Lernforschung) – zkoumání individuálních procesů učení při organizovaném vyučování a učení (na individuální úrovni).
- **Výzkum kurikula** (research on curriculum, Curriculumforschung) – zkoumání kulturních obsahů a forem včetně jejich funkce v procesech učení a vyučování na všech úrovních. Tuto oblast lze považovat za ústřední oblast didaktického výzkumu.
- **Výzkum médií** (research on media, Medienforschung) – zkoumání technologií vyučování a učení, nositelů a zprostředkovatelů informací, včetně zkoumání jejich účinnosti na všech úrovních.

(Kron, 2000)

geografické, sociální, ekonomické, politické prostředí

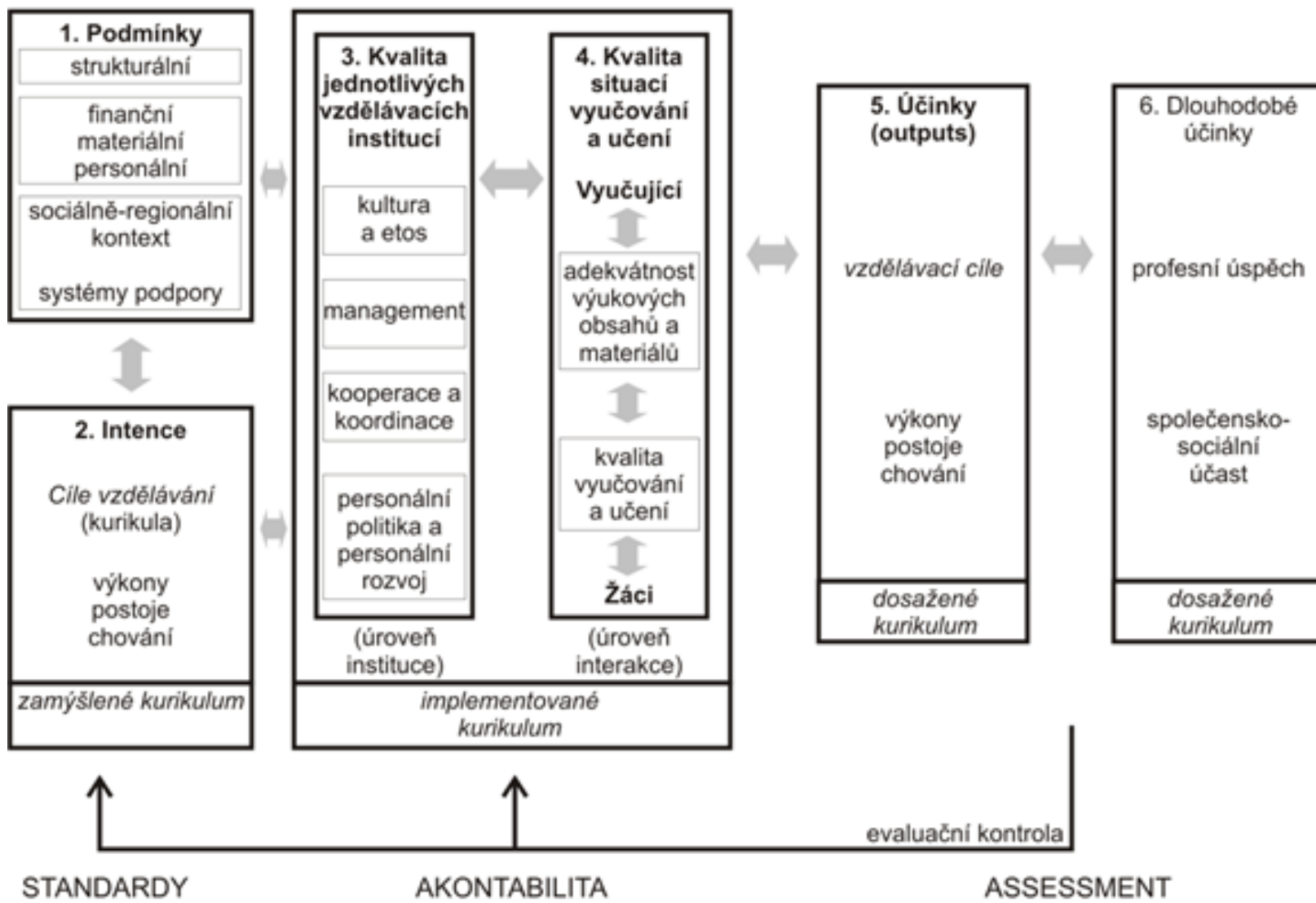

Obecný model edukace (Průcha, 2002, s. 84)

Předpoklady

Primární charakteristiky a procesy

Výsledky

Výzkum jako produkce vědění (druhy vědění)

- popisné vědění
- vysvětlující vědění
- předpovídající vědění
- vědění pro změnu
- vědění pro zlepšení

(opomíjené vědění o cílech...)

(Janík, 2010; Prenzel, 2012)

Literatura:

- Ditton, H. (2009). Schulqualität – Modelle zwischen Konstruktion, empirischen Befunden und Implementierung. In Buer, J., & C. Wagner (Eds.), *Qualität von Schule. Ein kritisches Handbuch* (pp. 83–92). Frankfurt am Main: Lang.
- Janík, T. (2009). Oborové a předmětové didaktiky (s. 656-660). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál.
- Janík, T. (2010). Stav a výhledy českého pedagogického výzkumu. *Pedagogická orientace*, 20(2), 5–22. http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2010/PedOr_10_2_StavAVyhledy_Janik.pdf
- Janík, T. & Stuchlíková, I. (2010). Oborové didaktiky na vzestupu: přehled aktuálních vývojových tendencí. *Scientia in educatione* 1(1), 5-32. <http://www.scied.cz/FileDownload.aspx?FileID=387>
- Janíková, M., Vlčková, K. et al. (2009). Výzkum výuky: tematické oblasti, výzkumné přístupy a metody. Brno: Paido.
- Kron, F. W. (2000). *Grundwissen Didaktik*. München/Basel: Reinhardt.
- Mandl, H. & Kopp, B. (Eds.), (2005). *Impulse für die Bildungsforschung: Stand und Perspektiven*. Berlin: Akademie Verlag.
- Průcha, J. (2002). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Prenzel, M. (2012). Empirický výzkum vzdělávání: vystačí naše stávající přístupy zítra? *Pedagogická orientace*, 22(4), 475–489. http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2012/PedOr12_4_Empiricky_Prenzel.pdf
- Slavík, J. & Janík, T. (2006). Teorie, výzkum a tvorba školy. *Pedagogika*, 56(2), 168-177.
- Schaub, H. & Zenke, K. G. (2000). *Wörterbuch Pädagogik*. München: DTV.
- Terhart, E. (2011). Zur Situation der Fachdidaktiken aus Sicht der Erziehungswissenschaft: konzeptionelle Probleme, institutionelle Bedingungen, notwendige Perspektiven. In H. Bayurghuber et al., *Empirische Fundierung in den Fachdidaktiken* (s. 241–256). Münster: Waxmann.